

Św. Tomasz: część 3. Świat

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Audiobook](#)
- [Prezentacja TED](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Św. Tomasz, *Kwestie dyskutowane o prawdzie, 11, fragment*, tłum. A. Aduszkiewicz.
- Źródło: *Początek i koniec świata*, dostępny w internecie: <https://opoka.org.pl/>.

Św. Tomasz: część 3. Świat

Źródło: Pixabay, domena publiczna.

Czy wierzysz, że człowiek ma swój udział w tworzeniu świata? Wydaje się to oczywiste, ale warto wiedzieć, że pogląd ten zawdzięczamy tomizmowi. Św. Augustyn nauczał, że Bóg jest zarówno przyczyną świata, jak i wszelkich jego przemian. Tomasz z Akwinu uznał, że człowiek może wpływać na kształt świata i tworzyć własne dzieła. Był pierwszym filozofem średniowiecza, który głosił pozytywny pogląd na świat – jest on doskonały, ponieważ stworzył go Bóg, który również jest doskonały. Twierdził, że Bóg, stwarzając świat, poprzez wielość i różnorodność stworzeń chciał wyrazić pełnię swej istoty. Stworzenia mają różny stopień doskonałości, istnieje więc hierarchia bytów. Ta teoria znalazła odzwierciedlenie także w myśleniu o strukturze społecznej, utrwalając system feudalny.

Twoje cele

- Poznasz poglądy św. Tomasza z Akwinu na świat jako kreację Boga.
- Porównasz poglądy św. Tomasza i św. Augustyna na rolę człowieka w tworzeniu świata.
- Przeanalizujesz wpływ teorii hierarchii bytów na myśl społeczną okresu średniowiecza.

Przeczytaj

Dla zainteresowanych

Aby dowiedzieć się więcej na temat filozofii św. Tomasza, zapoznaj się z poniższymi materiałami:

- [Św. Tomasz: część 1. Wiedza i wiara, drogi do Boga](#)
- [Św. Tomasz: część 2. Człowiek a Bóg, etyka](#)
- [Św. Tomasz z Akwinu – filozof scholastyczny](#)

Świat

Tomasz, podobnie jak Augustyn, twierdził, że Bóg stworzył świat z niczego, a stwarzając, działał według swych wiecznych idei, w sposób wolny i rozumny. Uznał też, że stworzenie nastąpiło w czasie, choć w przeciwieństwie do Augustyna widział w tym tajemnicę, której nie można dowieść rozumem. Jednak nie to różniło obu filozofów najbardziej: podczas gdy Augustyn nauczał, że Bóg jest zarówno przyczyną świata, jak i wszelkich jego przemian, Tomasz uznał, że człowiek i natura mają swój udział w tworzeniu. Bóg stanowi **przyczynę pierwotną** wszystkiego, co jest, zaś człowiek i przyroda – tzw. **przyczyną wtórną**: stworzenie też może wpływać na kształt świata i tworzyć swoje dzieła, choć są one mniej doskonałe niż dzieła Boże. Oddajmy głos Tomaszowi:

☞ **Św. Tomasz**

Kwestie dyskutowane o prawdzie, 11, fragment

Przyczyna pierwsza bowiem, dzięki swojej najwyższej dobroci,

Augustyn Aureliusz (354–430) — filozof i teolog, jeden z najwybitniejszych Ojców Kościoła — urodził się w miejscowości Tagasta, położonej w rzymskiej Afryce Północnej (dzisiaj tereny Algierii). Augustyn był przede wszystkim myślicielem religijnym, który poszukiwał uzasadnienia rozumowego dla wiary, a wszelkie problemy filozoficzne próbował objaśnić poprzez prawdę o Bogu (teocentryzm). W swej refleksji kierował się specyficznym porządkiem myślenia — **najpierw wiara, potem zrozumienie**, którą to zasadę przejmą filozofowie średniowiecza. Źródło: Philippe de Champaigne, Wikimedia Commons, domena publiczna.

nie tylko sprawia, że inne rzeczy istnieją, ale również, że są przyczynami.

Źródło: Św. Tomasz, *Kwestie dyskutowane o prawdzie*, 11, fragment, tłum. A. Aduszkiewicz.

Tomasz był pierwszym z filozofów chrześcijańskich, który zdecydowanie twierdził, że świat jako całość jest z gruntu czymś pozytywnym. **Wielkość i godność świata** widział w tym, że został on stworzony przez Boga.

Akwinata przejął też znaną jeszcze ze starożytności **teorię o tzw. drabinie bytów** (inspirował się **arystotelizmem**, doktryną Platona i neoplatoników), jednak zmodyfikował ją w duchu chrześcijańskim. Twierdził, że Bóg, stwarzając świat, poprzez wielość i różnorodność stworzeń chciał wyrazić pełnię swej istoty. Stworzenia mają różny stopień doskonałości, istnieje więc hierarchia bytów. Najniżej w hierarchii stoją jestestwa nieożywione, dalej są rośliny, potem zwierzęta, a następnie człowiek. Człowiek stoi na szczycie wszystkich bytów materialnych, zaś ponad człowiekiem znajdują się nieposiadający ciała aniołowie. Są to czyste inteligencje pośredniczące pomiędzy Bogiem a światem zmysłowym. Na samym szczycie drabiny stoi Bóg, który jako jedyny jest w pełni doskonały. Byty wyższe, mające większy udział w Bożej doskonałości, rządzą bytami niższymi, wszystkie zaś w różnorodny sposób próbują naśladować Boską wspaniałość, dzięki czemu powstaje piękne i harmonijne dzieło, zbliżające się swą doskonałością do doskonałości Boga. Powyższe stanowisko nazywamy **gradualizmem**. Gradualizm w metafizyce przekładał się u Tomasza na gradualizm społeczny. Według Akwinaty, społeczność stanowi odbicie porządku natury i ma strukturę hierarchiczną. Teoria ta odzwierciedlała realnie istniejący porządek społeczny w średniowiecznym państwie feudalnym, gdzie najwyższą pozycję zajmował namaszczoney przez Boga władca, a społeczeństwo składało się z warstw, z których niższe podlegały wyższym.

Podsumowanie

Komentarz św. Tomasza do *O powstawaniu i ginieciu* Arystotelesa.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Złoty wiek średniowiecznej filozofii był bardzo doniosły dla rozwoju myśli i kultury europejskiej; powstały wówczas **pierwsze uniwersytety**, stanowiące wzór dla

Uniwersytet Boloński – jeden z najstarszych uniwersytetów na świecie.

Źródło: Laurentius de Voltolina, Wikimedia Commons, domena publiczna.

w całej późniejszej filozofii.

późniejszych wielowydziałowych wyższych uczelni w Europie (m.in. Akademii Krakowskiej założonej przez Kazimierza Wielkiego w 1364 r.). W XII i na początku XIII w. odzyskano i przetłumaczono nieznanne dotąd pisma antyczne (m.in. *O naturze rzeczy* Lukrecjusza i *Żywoty filozofów Diogenesa Laertiosa*), przede wszystkim zaś – całego Arystotelesa, który staje się głównym autorytetem dla średniowiecznych myślicieli. Św. Tomasz tworzy doktrynę będącą uzgodnieniem arystotelizmu z prawdami wiary (tomizm). Jego słynne dowody na istnienie Boga, podobnie jak argument ontologiczny Anzelm, będą rozwijane i dyskutowane

Nauka Tomasza oznacza przełom w filozofii chrześcijańskiej.

Do XIII w. średniowieczni myśliciele pozostawali pod wpływem platonizmu i neoplatonizmu. Pogarda ciała, która była istotnym komponentem tych teorii, nie zgadzała się z przesłaniem Ewangelii: Chrystus, rodząc się w ludzkim ciele, ciało to uświęcił, a Jego zmartwychwstanie stało się zapowiedzią zmartwychwstania człowieka z duszą i ciałem. M.in. z tego właśnie względu tomizm, głoszący duchowo-cieleśną jedność człowieka, już od połowy XIV w. stał się doktryną zalecaną przez Kościół. W XIX w. papież Leon XIII ogłosił encyklikę *Aeterni Patris*, w której podkreślił znaczenie filozofii św. Tomasza dla wiary chrześcijańskiej. Tomizm przystosowany do wymogów współczesnej nauki i występujący pod nazwą **neotomizmu** jest jednym z aktualnych nurtów filozofii chrześcijańskiej. Do grona wybitnych przedstawicieli polskiego neotomizmu należą m.in. Stefan Swieżawski (1907–2004) i Mieczysław Albert Krąpiec (1921).

Słownik

arystotelizm

kierunki i poglądy rozwijające koncepcje Arystotelesa lub nawiązujące do jego filozofii
Doktor Kościoła

tytuł nadawany w Kościele katolickim świętym, którzy wyróżnili się wiedzą teologiczną i prawowiernością

gradualizm

(łac. *gradualis*, od *gradus* – stopień) filoz. stanowisko w metafizyce przyjmujące istnienie pośrednich szczebli bytowych między najwyższą zasadą rzeczywistości a światem materialnym

Audiobook

Polecenie 1

Zapoznaj się z poniższym audiobookiem i wykonaj polecenia.

Audiobook można wysłuchać pod adresem: <https://zpe.gov.pl/b/P1ARfU2Lq>

Początek i koniec świata

Przesłanie zawarte w prawdzie o początku świata

Musimy sobie teraz postawić pytanie, jaki sens religijny zawarty jest w prawdzie wiary, że stworzony przez Boga świat nie istnieje odwiecznie, ale że miał początek. Nie sposób przecież prawdę tę uznać za czystą informację, mającą jedynie poszerzyć naszą wiedzę o świecie.

W depozycie wiary chrześcijańskiej nie ma przecież twierdzeń religijnie pustych, każda bez wyjątku prawda wiary zawiera w sobie jakieś przesłanie zbawcze. Święty Tomasz w pełni zdawał sobie z tego sprawę. „Istotny przedmiot wiary - pisał - stanowi to wszystko, co bezpośrednio kieruje nas do życia wiecznego”. Zatem stoi przed nami pytanie: W jaki sposób kieruje nas do życia wiecznego ta prawda wiary, że Bóg stworzył świat „na początku”? Pytanie to intryguje tym mocniej, że Tomasz *expressis verbis* porównuje prawdę o początku świata wręcz z tajemnicą Trójcy Świętej.

Otóż odpowiedzi na to pytanie nie znajdziemy w żadnym z licznych tekstów, w których Tomasz wyznaje swoją wiarę, że świat został stworzony na początku czasu.

Zarazem odpowiedź ta znajduje się - i to jednoznacznie - w głębszych strukturach jego doktryny. Szukać jej trzeba zwłaszcza w jego refleksji na temat końca świata.

Nasze poszukiwania rozpocznijmy od przypomnienia, że Tomaszowa wizja wszechświata materialnego jest intensywnie antropocentryczna. Człowiek stanowi *consummatio naturae*, jest uwieńczeniem dzieła stworzenia. Człowiek jest bowiem stworzeniem rozumnym. Otóż „jedynie stworzenie rozumne dosięga swoim działaniem ostatecznego celu świata, kiedy mianowicie poznaje i miłuje Boga. Inne stworzenia nie potrafią zwrócić się ku celowi ostatecznemu, chyba że przez uczestnictwo w jakimś jego obrazie”. Stąd też - kontynuuje Tomasz - „o stworzenia rozumne Bóg w swoich

rzędach troszczy się dla nich samych, o inne zaś stworzenia ze względu na stworzenia rozumne" .

Antropocentryczna interpretacja sensu świata widzialnego nie jest u Akwinaty naiwna. Jest ona podporządkowana jego gruntownemu teocentryzmowi, ponadto Tomasz stara się nie zapominać o tym, że jednak człowiek jest tylko częścią wszechstworzenia.

Oto istotne jego wyjaśnienie: „Mówiąc, że Opatrzność Boża kieruje stworzeniami rozumnymi ze względu na nie same, nie twierdzimy, jakoby nie były już one zwrócone ku Bogu oraz ku doskonałości wszechświata. W tym sensie mówimy, że Bóg troszczy się o nie ze względu na nie same, o inne zaś stworzenia ze względu na nie, że dobra, jakich im udziela Boża Opatrzność, nie otrzymują dla pożytku innych stworzeń, natomiast ich pożytkowi służą z woli Bożej dobra otrzymywane przez inne stworzenia”.

Tomasz nie waha się swojej antropocentrycznej wizji świata materialnego doprowadzić do końca: Świat widzialny, podobnie jak istnieje dla człowieka, tak dopiero przez człowieka może w pełni zrealizować sens swojego istnienia. Najwyraźniej zostało to sformułowane w *Streszczeniu teologii*. „Wydaje się, że cała natura cielesna istnieje w jakiś sposób dla człowieka, który jest stworzeniem rozumnym. Tak więc od spełnienia się człowieka zależy w jakiś sposób spełnienie się całego stworzenia cielesnego”.

To uhierarchizowanie stworzenia widzialnego stanowi jeden z istotnych kluczy otwierających na tajemnicę początku świata, jakkolwiek sam jego fakt nie implikuje bynajmniej tego, że świat miał początek. Akwinata wyraźnie podkreślał, że człowiek mógłby być równie odwieczny jak świat, mógłby też w odwiecznym świecie pojawić się w określonym momencie czasu.

Wspomniany przed chwilą klucz może okazać się nam przydatny w poszukiwaniu odpowiedzi na nasze pytanie dopiero w świetle wiary.

Wiara otwiera nas bowiem na orędzie zbawcze. Okazuje się, że nasza rozumność oraz zdolność do poznawania i miłowania Boga stanowią zaledwie początek darów, jakie Bóg dla nas przygotował. Bóg bowiem postanowił nas zbawić, to znaczy uczynić nas synami na wzór swojego Syna Jednorodzonego, który właśnie dla naszego zbawienia stał się jednym z nas. Otóż dokonywanie się tej tajemnicy przebóstwienia zarówno w poszczególnych ludziach, jak w całej ludzkości, stanowi istotę dziejów zbawienia. Całości tych dziejów nie jest w stanie ogarnąć żaden człowiek, z wyjątkiem jednego tylko Chrystusa. Wiemy jednak dzięki objawieniu Bożemu, że dzieje te nie będą się toczyły bez końca, ale zmierzają ku swojemu chwalebnemu uwieńczeniu. Ten kres dziejów zbawienia jest w Ewangelii nazywany różnie: „przyjściem Syna Człowieczego”, „owym dniem” , „dniem Sądu”, „zmartwychwstaniem sprawiedliwych”, „końcem

świata". Otóż nie tylko dopełni się wówczas ostatecznie i na zawsze przebóstwienie całej odkupionej ludzkości, ale nastąpi również jakieś tajemnicze odnowienie materialnego wszechświata, który stanie się „nowym niebem i nową ziemią” .

Rozumiemy zatem, dlaczego w perspektywie wiary chrześcijańskiej jest czymś tak ważnym, iż świat miał początek.

Mianowicie dzieje zbawienia, które stanowią jedyną przestrzeń wiary chrześcijańskiej, nie są jakimś tylko lokalnym epizodem w dziejach wszechświata, związanym z tym pyłkiem kosmicznym, który nazywamy Ziemią, epizodem ograniczającym się może tylko do niewielkiej części dziejów tej Ziemi, części ogarniającej okres pomiędzy pojawieniem się pierwszego osobnika z gatunku *homo sapiens* oraz ostatecznym zaginięciem tego gatunku. Dzieje zbawienia poniekąd utożsamiają się z dziejami stworzenia. Toteż podobnie jak dzieje stworzenia wypełnią się ostatecznie wraz z powszechnym zmartwychwstaniem ludzkości, tak pradzieje zbawienia zaczęły się wraz ze stworzeniem świata, w którym dopiero za wiele miliardów lat mieli pojawić się ludzie, których spodobało się Bogu powołać na swoich synów, podobnych do Syna Jednorodzonego.

Wizja ta ludziom niewierzącym wydaje się zapewne ogromnie naiwna. Jednak my, chrześcijanie, z całą dosłownością wierzymy, że na naszym pyłku kosmicznym, zresztą zaledwie dwa tysiące lat temu, stało się coś, co ją w pełni usprawiedliwia: mianowicie Bóg Prawdziwy, Jednorodzony Syn Przedwiecznego Ojca, Ten, który cały wszechświat podtrzymuje w istnieniu, stał się człowiekiem. Skoro zaś my naprawdę wierzymy w Jezusa Chrystusa, to nie czujemy się zaskoczeni prawdą, iż Boży zamysł zbawczy przenikał dzieje zbawienia od samego ich początku. Nie dziwi nas również obietnica, że nadchodzi dzień, w którym nie tylko my sami dostąpimy pełni zbawienia, ale całe stworzenie „zostanie wyzwolone z niewoli zepsucia, by uczestniczyć w wolności i chwale dzieci Bożych”.

Tę wizję wiary św. Tomasz potrafił poddać niekiedy wręcz genialnej refleksji metafizycznej. Zanim jednak przejdziemy do najważniejszych uwag na ten temat, warto przywołać badania Gerharda von Rada oraz Rolfa Rendtorffa, którzy wykazali, że już starotestamentalna nauka o stworzeniu świata sformułowana została z perspektywy centralnego dla Izraela wydarzenia zbawczego, jakim był dar przymierza oraz wyzwolenie z niewoli egipskiej, i że właśnie dlatego nie do pomyślenia byłoby w Biblii umieszczanie stworzenia świata poza czasem czy przed czasem, lecz mogło być ono przedstawione wyłącznie na początku czasu.

Wystarczy sobie uprzytomnić, że praktycznie wszystkie wypowiedzi starotestamentalne, w których wyrażono podziw dla dzieła stworzenia, powiązane są bądź z dziękczynieniem Bogu za Jego zbawcze interwencje, bądź z oczekiwaniem takich interwencji.

Źródło: *Początek i koniec świata*, dostępny w internecie: <https://opoka.org.pl/>.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Według Augustyna człowiek może poznać prawdę o świecie bez pośrednictwa zmysłów – dzięki iluminacji, tymczasem Tomasz twierdził, że zmysły są podstawą wszelkiego poznania. Odpowiedz na pytania: Skąd wynikają te różnice? Jakie mają konsekwencje dla myśli filozoficznej późniejszych epok?

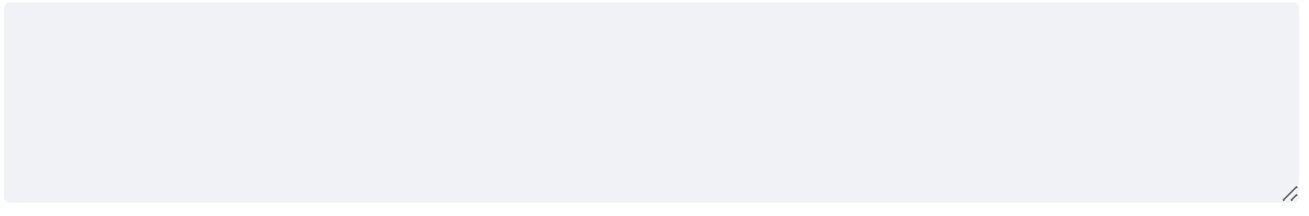
Polecenie 3

Odpowiedz na pytanie, czy podzielasz któryś z poglądów Augustyna i Tomasza? A może masz inne zdanie na ten temat? Uzasadnij swoje stanowisko.

Prezentacja TED

Polecenie 1

Wysłuchaj poniższego wykładu i odpowiedz na pytania: Dlaczego teksty biblijne nie są tekstami spójnymi? Co je uzupełnia?

Trwa wczytywanie danych..

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D16Px3t1Z>

Film edukacyjny. Świętego Tomasza z Akwinu koncepcja świata.

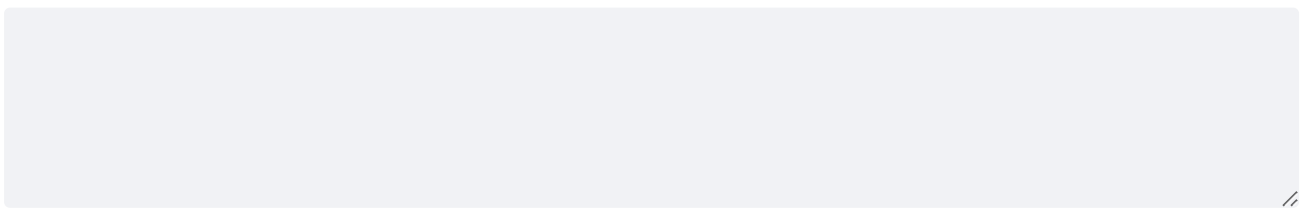
Wykłada dr Tomasz Mazur.

Źródło: Englishsquare.pl Sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Nagranie filmowe lekcji pod tytułem *Świętego Tomasza z Akwinu koncepcja świata..*

Polecenie 2

Odpowiedz na pytanie, dlaczego św. Tomasz z Akwinu odwrócił się od idealistycznej interpretacji Pisma Świętego?

Ćwiczenie 1

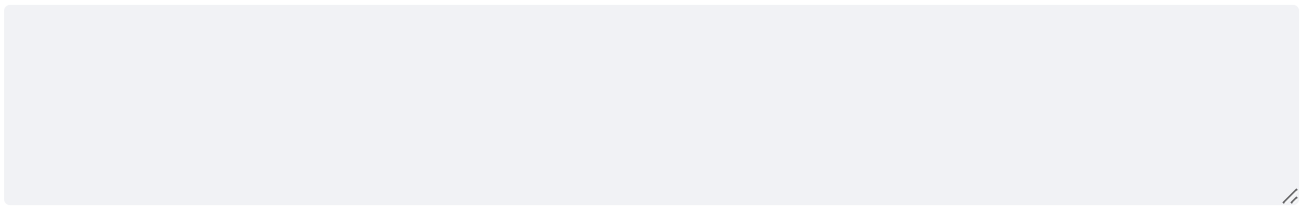
Dlaczego używano filozofii, by znaleźć wspólną wykładnię dla Pisma Świętego?

- Filozofia oferowała spójny system teorii, pojęć i terminów, które mogłyby być dla Ojców Kościoła użyteczne.
- Filozofia oferowała przede wszystkim scholastyczne metody pozwalające na mocną obronę spójności tych pism.
- Ojcowie uznawali wyższość metod filozofii nad metodami teologii.

Ćwiczenie 2

Praca domowa

Napisz esej, który byłby rozwinięciem myśli św. Tomasza: *Nie ma nic w umyśle, czego nie byłoby przedtem w zmysłach.*

Dla nauczyciela

Autor: Paweł Kaniowski

Przedmiot: Filozofia

Temat: Św. Tomasz: część 3. Świat

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum, zakres podstawowy i rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

XI. Początki filozoficznej teologii. Uczeń:

2) wyjaśnia wpływ filozofii starożytnej na formowanie się teologii i filozofii chrześcijańskiej;

3) rekonstruuje filozoficzno-duchowe poszukiwania św. Augustyna: manicheizm, sceptycyzm, neoplatonizm, chrześcijaństwo.

Zakres rozszerzony

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

II. Elementy historii filozofii.

2. Św. Tomasz z Akwinu. Uczeń:

4) wyjaśnia, czym jest neotomizm i wymienia jego głównych przedstawicieli;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie;
- kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne. Uczeń:

- analizuje wykreowany przez Boga świat w ujęciu św. Tomasza z Akwinu;
- zestawia poglądy św. Tomasza i św. Augustyna na rolę człowieka w tworzeniu świata;
- dokonuje analizy wpływu średniowiecznej teorii hierarchii bytów na myśl społeczną.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm;
- nauczanie wyprzedzające.

Metody i techniki nauczania:

- ćwiczeń przedmiotowych;
- z użyciem komputera;
- dyskusja;
- praca z tekstem;
- esej filozoficzny;
- praca z multimedium.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

1. **Przygotowanie do zajęć.** Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał: „Św. Tomasz: część 3. Świat” ze wskazaniem na zawarty w nim tekst źródłowy. Uczniowie przygotowują się do omówienia tekstu, szukając informacji na temat kontekstu biograficznego i historyczno-filozoficznego. Wybrane osoby mogą zebrać potrzebne wiadomości do wstępnego rozpoznania tekstu. W czasie lekcji będą pełniły rolę ekspertów lub liderów grup zadaniowych.
2. Nauczyciel prosi uczniów o zapoznanie się z medium w sekcji „Audiobook”.

Faza wprowadzająca:

1. Prowadzący zajęcia loguje się na platformie, wyświetla temat lekcji oraz cele. Wspólnie z uczestnikami zajęć ustala kryteria sukcesu.
2. **Pytanie otwarte.** Nauczyciel loguje się na platformę, wybiera odpowiedni e-materiał i przystępuje do czynności organizacyjnych. Uczniowie również logują się w systemie i dołączają do grupy. Po podaniu tematu lekcji nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej wybrane pytanie otwarte z e-materiału, na które następnie uczniowie indywidualnie udzielają odpowiedzi. Nauczyciel, korzystając ze swojego panelu użytkownika, odczytuje na głos wybraną odpowiedź lub odpowiedzi i rozpoczyna dyskusję.
3. Krótka rozmowa wprowadzająca w temat lekcji: *Co można powiedzieć o teorii gradualizmu św. Tomasza? Jakie miała źródła?*

Faza realizacyjna:

1. **Praca z tekstem.** Uczniowie przystępują do cichego czytania tekstu zawartego w sekcji „Przeczytaj”, jeśli nauczyciel – na podstawie raportu na platformie – uważa, że przygotowanie uczniów jest wystarczające, może pominąć tę czynność. Uczniowie indywidualnie zapisują pięć najważniejszych ich zdaniem kwestii poruszanych w tekście. Następnie w parach porównują swoje wybory. Nauczyciel prosi wybrane pary o podsumowanie swojej pracy.
2. **Praca z multimediami.** Nauczyciel wyświetla na tablicy interaktywnej materiał z sekcji „Audiobook”. Wybrany uczeń odczytuje treść polecenia: *Według Augustyna człowiek może poznać prawdę o świecie bez pośrednictwa zmysłów – dzięki iluminacji, tymczasem Tomasz twierdził, że zmysły są podstawą wszelkiego poznania. Skąd wynikają te różnice? Jakie mają konsekwencje dla myśli filozoficznej późniejszych epok?* Klasa dzieli się na grupy i opracowuje propozycje odpowiedzi. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycję rozwiązania zadania, a pozostali uczniowie komentują. Nauczyciel w razie potrzeby uzupełnia odpowiedzi uczniów, udzielając im informacji zwrotnej.
3. **Praca z drugim multimediami.** Uczniowie zapoznają się z materiałem w sekcji „Prezentacja TED”. Każdy uczeń pracuje indywidualnie, samodzielnie przygotowując odpowiedzi do poleceń i ćwiczeń. Po wyznaczonym przez nauczyciela czasie wybrani lub chętni uczniowie odczytują swoje propozycje. Nauczyciel komentuje rozwiązania uczniów.
4. Uczniowie w parach opracowują quiz sprawdzający wiedzę z całej lekcji. Po określonym czasie wymieniają się przygotowanymi pytaniami z inną parą uczniów. Następnie wspólnie komentują swoje odpowiedzi.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie wyświetla pytanie otwarte z e-materiału, a uczniowie ponownie na nie odpowiadają, zapisując swoje wnioski wraz z autorefleksją dotyczącą

- ewentualnej zmiany stanowiska. Nauczyciel wybiera najciekawsze odpowiedzi, prezentuje je na forum klasy i komentuje, udzielając uczniom informacji zwrotnej.
2. Wszyscy uczniowie podsumowują zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.

Praca domowa:

1. Napisz esej, który byłby rozwinięciem myśli Tomasza: *Nie ma nic w umyśle, czego nie byłoby przedtem w zmysłach*.

Materiały pomocnicze:

- Walczak P., *Metody aktywizujące w nauczaniu filozofii*, w: „Analiza i egzystencja” 10 (2009).
- Femiak T., *O sztuce uświadomionego mówienia – czyli jakiej filozofii uczniowie potrzebują?*, w: „Edukacja Filozoficzna” 32(2001), s. 147–160.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

- Uczniowie mogą wykorzystać medium w sekcji „Audiobook” jako inspirację do przygotowania własnej prezentacji multimedialnej.